

dalanmak istediler. Sultan İbrâhim'in bu amaçla Selçuklu topraklarına gönderdiği Gazneli ordusu, Sultan Melikşah'ın amcası emîrû'l-ümerâ Osman'ın idaresindeki Çiğilkent (Sakalkent) şehrine hücum etti. Osman, Gazneli ordusunun bu hücumuna karşı koyamadığı gibi esir alınarak Gazne'ye götürüldü. Ancak çok geçmeden Gümüştegin Bilge Bey ve Anuş Tegin Garçel idaresindeki Selçuklu kuvvetleri bölgeye intikal edince Gazneli ordusu geri çekilmek zorunda kaldı (465/1073).

Sultan Melikşah, amcası Melik Kavurd'un isyanını bastırıp Karahanlılar'ı da itaat altına aldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayarak Gazne'ye doğru ilerledi ve Herat'ın güneyindeki İsfîzâr'da konakladı. Durumu öğrenen Sultan İbrâhim, Melikşah'ın ilerlemesini önlemek için bir hileye başvurdu. Melikşah'a Selçuklu emîrleri adına sahte mektuplar gönderdi. Melikşah da emîrlerinin gerçekten İbrâhim ile ittifak ettiğini sandı ve seferden vazgeçerek İsfahan'a döndü. Ancak seferin yarıda kalmasına rağmen Sultan İbrâhim üzerinde etkili oldu ve bu olaydan sonra emîrû'l-ümerâ Osman'ı serbest bıraktı. Daha sonraki yıllarda da İslâm dünyasının bu iki devleti birbirlerine karşı dostça davrandı.

Sultan İbrâhim de ataları gibi Hindistan'a seferler yaptı. Önce Güney Pencap bölgesinde Sütlec nehri üzerinde bulunan ve bugün Pak-Patan adıyla bilinen Ecüdhen Kalesi'ne yürüdü ve burayı bir süre kuşattıktan sonra zaptetti (11 Safer 472 / 13 Ağustos 1079). Sefer sırasında sultanın ele geçirdiği kalelerden biri de Rupal idi. Aynı seferde İbrâhim günlük bölgedeki kaleyi de ele geçirdi. İbnü'l-Esir kalede, ataları çok eski zamanlarda Efrâsiyâb et-Türkî tarafından yerleştirilmiş olan Horasanlılar'ın soyundan bir kavmin yaşadığını, Sultan İbrâhim'in onları İslâm'a davet ettiğini, fakat bu daveti kabul etmeyerek sultanla savaşa giriştiklerini kaydeder. İbrâhim'in Hindistan'da fethettiği son kale muhtemelen Kuzeydoğu Pencap'ta idi. Gazneli ordusu, Cemâziyelevvel 472'de (Kasım 1079) başlayıp üç ay süren kuşatma sonunda kaleyi ele geçirip Gazne'ye döndü. Daha sonra Sultan İbrâhim, oğlu Seyfûddevele Mahmud'u Utar Pradeş eyaletiyle merkezî Hindistan'a gönderdi. Bu seferler sırasında Mahmud Agra'yı zaptetti ve Kannevc Racası Chandradeva'ya Gazneliler'e tâbi olup haraç ödemeyi kabul ettirdi. Mahmud, bu başarılarına rağmen Sultan Me-

likşah'ın hizmetine girmek istediğine dair söylentiler sebebiyle gözden düşmüş ve babası tarafından Nây Kalesi'nde hapsedilmiştir (480/1087).

V. (XI.) yüzyılda Gazneli Devleti'nin Gûr bölgesi üzerindeki denetimi sultanların şahsî nüfuzlarına göre değişmekteydi. Sultan İbrâhim de fırsat bulduğu zaman Gûr üzerindeki denetimini sağlamlaştırmaya çalıştı. Onun saltanatı sırasında Gûr bölgesinde Abbas b. Şîs hüküm sürüyordu. Ancak Abbas'ın Gûr halkına zulmetmesi üzerine halkın ileri gelenleri Gazne'ye mektup göndererek yardım istediler. Sultan İbrâhim de kalabalık bir orduyla Gazne'den hareket edip Gûr'a ulaştı. Gûr ordusu sultanın hizmetine girdi. Emîr Abbas'ı tahttan indirip yerine oğlu Muhammed'i Gûr emîri tayin eden İbrâhim, Abbas'ı Gazne'ye götürerek hapsedti.

Sultan İbrâhim 5 Şevval 492'de (25 Ağustos 1099) vefat etti. Ziyaretgâh haline getirilen mezarı Gazne'dedir. "Sultânü'l-a'zam, zahîrû'd-devle, zahîrû'l-mille, nasîrû'd-devle, nasîrû'l-mille, nizâmü'd-devle, radiyyüddin, seyyidü's-selâtin, melikü'l-İslâm, kâhirü'l-mülûk, müeyyidü'd-dîn, muînü'l-müslimîn, melikü rikâbi'l-ümem" gibi unvan ve lakapları kullanan İbrâhim'in hükümdarlığı zamanında Gazneli Devleti, Doğu Afganistan ve Kuzey Hindistan'da huzurlu bir dönem yaşamıştır. Sultan İbrâhim'in âdil, dindar ve cömert bir hükümdar olduğu, geceleri Gazne sokaklarında gezip muhtaçlara yiyecek ve para dağıttığı, hastaların masraflarını hazinesinden karşıladığı kaydedilmektedir. Aynı zamanda hattat olan İbrâhim her yıl bir mushaf istinsah eder, mescidlere ve diğer bazı hediyelerle birlikte Mekke ve Medine'ye gönderirdi. Onun *Destûrû'l-vüzerâ* adında bir eser yazdığı da söylenmektedir (EIr., VIII, 65).

İlim adamlarını, şair ve edebiyatçıları himaye eden Sultan İbrâhim taht kavgaları sebebiyle harabeye dönen şehirleri onartmış, Hayrâbâd ve Eymenâbâd gibi yeni yerleşim merkezleri inşa ettirmiş, çok sayıda hankah, ribât, mescid ve medrese yaptırmıştır. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Ebû'l-Ferec Rûnî ve Osman b. Ömer Muhtârî onun devrinde yaşayan şairlerindendir. Ebû Hanîfe-yi İskâfî, Râşidî, Ebû'l-Alâ Atâ b. Ya'kûb (Nâkûk), Ebû'l-Kâsım Ahmed b. İbrâhim onun için methiyeler yazmışlardır. Sultan İbrâhim'in otuz altı oğlu ve kırk kızı olmuş, bütün kızlarını seyyidler ve âlimlerle evlendirmiştir. Kızlarından biri tarihçi Cûzcânî'nin atalarından İmam Abdülhâlik ile evliydi.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 378, 380; Nizâmülmülûk, *Siyâsetnâme* (Köy-men), s. 57-58; *Mücmelü't-tevârih ve'l-kıtaş* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 405, 429; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed-i Kazvînî), Tahran 1346 hş., s. 71-72; *Ahbarü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 16, 58; a.e. (Lugal), s. 11-12; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 5, 107, 167; a.e. (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, X, 25-26, 81-82, 109-110, 150-151; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 85-86; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevât), s. 400; Mirhand, *Ravzatü's-şafâ*, IV, 138; Hândmîr, *Ha-bîbü's-siyer*, II, 396-397; Mîr Yahyâ Kazvînî, *Lübbü't-tevârih* (nşr. Seyyid Celâleddîn-i Tah-rânî), Tahran 1314 hş., s. 89-90; Gaffârî, *Cihânârâ* (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342 hş., s. 103-104; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 41; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1940, I, 208; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 9, 30; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 97, 108, 120; a.mlf., "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr.*, V, 50, 53, 93-94; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay*, Edinburgh 1977, s. 50-81; a.mlf., "The Titulature of the Early Ghaznavids", *Oriens*, XV (1962), s. 231-232; a.mlf., "Ebrâhim b. Mas'ûd", *EIr.*, VIII, 63-65; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 82-85; D. Sourdel, "Un trésor de dinars gaznavides et salgûqides découvert en Afghanistan", *BEO*, XVIII (1963-64), s. 208-213; G. Hennequin, "Monnaies gaznavides d'une collection particulière", *Annales islamologiques*, XX, Kahire 1984, s. 270-275; M. Longworth Dames, "Gazneliler", *İA*, IV, 746; Ahmet Ateş, "Mes'ûd", a.e., VIII, 141-142; B. Spuler, "Ghaznavids", *EP* (İng.), II, 1052; Mecdüddin Keyvânî, "İbrâhim-i Gaznevî", *DMBİ*, II, 519-523.

ERDOĞAN MERÇİL

İBRÂHİM el-MEVİLİ

(إبراهيم الموصلي)

Ebû İshâk İbrâhim b. Mâhân
b. Behmen b. en-Nûsk
(ö. 188/804)

Abbâsiler döneminin en tanınmış
mûsikîşinas ve mugannilerinden.

125 (743) yılında Küfe'de doğdu. İran'ın Errecân eyaletinden olup Emevî idaresinin baskıları sonucu Küfe'ye göç eden bir ailenin çocuğudur. Henüz küçük yaşlarda iken babasını kaybetmesi üzerine Temimoğulları'nın himayesinde büyüdü. İlk mûsikî bilgilerini Cûvânüveyh adlı bir mugannîden aldığı belirtilmekte, bazı kaynaklarda ise ilk hocasının Hicaz bölgesinden bir mecnun mûsikîşinas olduğu kaydedilmektedir (Ebû'l-Ferec el-İsfahâ-

nî, V, 209). Müsiki bilgisini geliştirmek için birçok merkezi dolaşan ve muhtemelen Musul'da şöhrate kavuştuğu için Mevsilî nisbesiyle anılan İbrâhim bu seyahatlerin ardından Rey'e yerleşti. Burada şiir ve edebiyat alanında da kendini yetiştirdi. Mehdi-Billâh döneminde halifeden fazla ilgi görmeyen İbrâhim, Hâdî-İlêlhak zamanında Bağdat'a giderek saray men-supları ile yakınlık kurdu ve hayatının önemli devrelerini Abbâsî sarayında geçirdi. Burada, içlerinde müşikîşinas ve mugannî Siyyât'ın da bulunduğu devrin üstatlarından müsiki dersleri aldı. Hâdî-İlêlhak ve Hârûnürreşîd dönemlerinde onların nedimi ve sarayın başmugannîsi olarak hayatını sürdürdü. Hârûnürreşîd'in çok yakınında bulunan ve bazı seferlere halife ile beraber katılan İbrâhim el-Mevsilî Bağdat'ta vefat etti.

İbrâhim el-Mevsilî, Arap müsikisinde klasik ekolün önemli bir temsilcisidir. Muhâriq, Akid ve Denânîr gibi müşikîşinasların desteklediği İbn Câmî'in romantik ekolüne karşı eski Arap ekolünü ve özellikle Ma'bed b. Vehb'in fikirlerini savunmuş, görüşleri oğlu İshak el-Mevsilî, Zelzel ve Muhammed er-Ref' gibi müşikîşinaslarca desteklenmiştir. Bazı eserlerinin güfteleri kendisine ait olan ve bilhassa bestelerindeki yüksek teknik ve güftele-rinin sağlamlığı ile dikkati çeken İbrâhim el-Mevsilî, sesinin parlaklığı ve genişliği münasebetiyle müzik tarihçileri tarafından Ma'bed'den sonra "muallim-i sâni" kabul edilmiştir. Eserlerini çoğunlukla üdî Zelzel ve neyzen Barsûmâ eşliğinde okuduğu ve bu ortamda icra edilen müsi-

kinin dinleyicileri etkisi altına aldığı, sadece kendi eserlerini değil Yûnus el-Kâtib, Delâl, Nâfiz, Ma'bed ve Siyyât gibi müşikîşinasların eserlerini de seslendirdiği kaydedilmektedir. İbrâhim el-Mevsilî mü-sikiyi hareketli veya yavaş icra edilen "eğ-lendirici", tiz nağmelerden meydana gelen "hüzünlü", sanat değeri oldukça yük-sek "hikmetli" olmak üzere üç bölüme ayırmıştır.

Mevsilî 900'ün üzerinde eser bestelemiştir. Oğlu İshak, bunlardan 300 tane-sinin aşılamayacak derecede mükemmel kabul edildiğini söyler. Bestelerinde daha çok tiz perdeleri tercih etmiş, sevgi temasının yanında hamâsî konulara da yer vermiştir. Bestelerinde kendi icadı olduğu rivayet edilen mâhûrî usulünü çok kulla-nan İbrâhim el-Mevsilî'nin koro yönetir-ken baget kullanan ilk müzisyen olduğu da kaydedilmektedir. Virtüöz derecesin-de iyi bir üdî olan İbrâhim'in çok hassas bir kulağa sahip bulunduğu belirtilmek-te ve otuz ud öğrencisiyle birlikte verdiği konser sırasında İbn Câmî'in bir akort bo-zukluğundan söz etmesi üzerine icrayı durdurarak udlar arasında akordu bozuk teli bulup düzeltmesi bu konudaki hassa-siyetine bir örnek olarak zikredilmekte-dir.

Aynı zamanda iyi bir müsiki hocası olan İbrâhim el-Mevsilî, Arap eğitim tarihinde sadece kadın öğrencilerden oluşan ilk dü-zenli müsiki okulunun kurucusudur. Ye-tiştirdiği birçok talebe arasında oğlu İs-hak, Muhâriq, Zelzel, torunları Hammâd b. İshak, Ahmed b. İsmâil b. İbrâhim el-Mevsilî, Allûye, Muhammed b. Hamza

Ebû Ca'fer, Barsûmâ, Mütëyyem el-Hâ-şimiyye, Süleym b. Sellâm, Amr b. Bânâ, Muallâ b. Eyyûb b. Tarîf ve kardeşi Leys en meşhurlarıdır.

İbrâhim el-Mevsilî'nin, Hârûnürreşîd'in isteği üzerine Fülehy b. Ebû'l-Avrâ ve İbn Câmî' ile birlikte *el-Mi'etü's-savtû'l-muhtâre* adlı 100 şarkı sözünün toplan-dığı antoloji mahiyetinde bir eser yazdığı bildirilmektedir. İsfahânî'nin *el-Eğânî*'-sinin kaynakları arasında yer alan bu ki-tap, devrin iki rakip müzisyeni İbn Câmî' ve İbrâhim el-Mevsilî'in iş birliği sonucu ortaya çıkmış olması bakımından önem-lidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *et-Tâc fî ahlâkî'l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kahire 1332/1914, s. 36; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, Kahire 1968, VI, 37; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, V, 169-268; Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 136-140; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 201; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 175-178; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 42-43; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 328-341; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 79-80; Sa-fedî, *el-Vâfi*, VI, 99-100; Yâfîi, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), I, 420; Sâmi Hafîz, *Târîhu'l-musikâ*, Dimaşk, ts., s. 67-68; J. Rouanet, *el-Musika'l-'Arabiyye* (trc. Iskender Şelfûn), Dimaşk 1927, s. 105-106; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 116-118; a.mlf., *The Sources of Arabian Music*, Leiden 1965, s. 2; a.mlf., *el-Musikâ ve'l-ginâ' fî elf leyle ve leyle* (trc. Hüseyin Nassâr), Beyrut 1980, s. 33-34; Ne-sîb el-İhtiyâr, *el-Fennü'l-ginâ' 'inde'l-'Arab*, Di-maşk 1955, s. 46, 51; Ronart, *CEAC*, s. 357; Meccî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 231-241; Sezgin, *GAS*, I, 371; Sâlih el-Mehdî, *el-Musika'l-'Arabiyye*, Tunus 1979, s. 43-44; Brockelmann, *GAL* (Ar.), I, 78; Samha Amin el-Kholy, *The Function of Music in Islamic Culture*, Cairo 1984, s. 85; Ahmed el-Cündî, *Min Târîhi'l-ginâ' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1988, s. 103-110; S. Corci, *el-Musika'l-'Arabiyye* (trc. Cemâl Hayyât), Bağdad 1989, s. 32-33; G. D. Sawa, *Music Performance Practice in the Early 'Ab-bâsîd Era 132-320 AH/750-932 AD*, Toronto 1989, tür.yer.; Sâmi Hasib Rifâi Âbidin, *el-İtti-câhâtü'l-ginâ'iyye fî kaşri'l-Me'mûn*, Beyrut 1414/1993, s. 71-74; C. C. Torrey, "İbrâhim Mavsîlî", *IA*, V/2, s. 896; J. W. Fück, "İbrâhim al-Mawsîlî", *El²* (İng.), III, 996; Mihrân Erzende, "İbrâhim Mawsîlî", *DMBİ*, II, 538-544; Everett Rowson, "Ebrâhim Mawsîlî", *Elr.*, VIII, 73-74; Ahmet Hakkî Turabî, "İbn Câmî", *DİA*, XIX, 385-386.

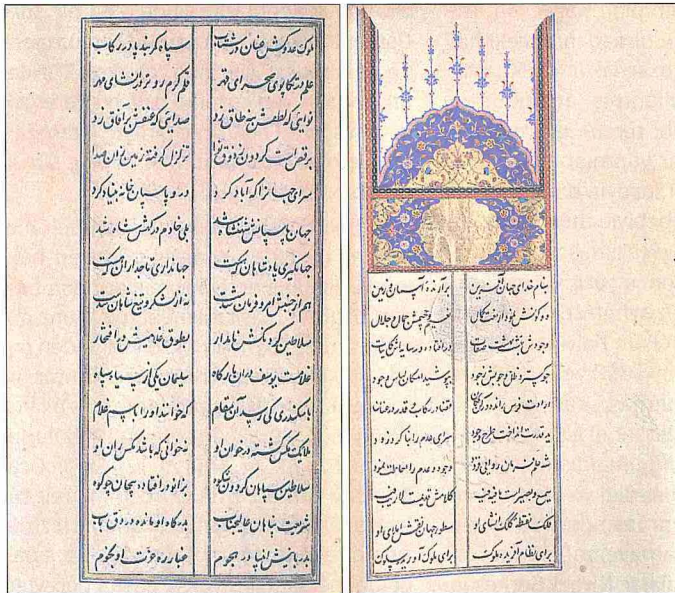
AHMET HAKKİ TURABÎ

İBRÂHİM MÜLHEMÎ

(ö. 1060/1650)

Osmanlı tarihçisi, şair.

Erzurum'da doğdu. Medrese tahsilin-den ve mülâzemetten sonra müderris ol-du, meslek hayatını hep İstanbul'da ge-çirdi. Onun 1039'da (1629) hâriç pâyesiy-

İbrâhim Mülhemî'nin *Şehinşâhnâme*'sinin ilk iki sayfası (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1418)